

Risk Toplumunda (Depremle) Yaşamak

Engin Yıldırım¹

yildirim@sakarya.edu.tr

BECK, Ulrich,(1992), *Risk Society: Towards a New Modernity*, London: Sage.

STALLINGS, Robert A. (1997), *Promoting Risk: Constructing the Earthquake Threat*, New York: Adline De Gruyter,

Bu kitap tanıtım yazısını okumaya niyetlenenlerin muhtemelen ilk dikkatlerini çekecek şey, tanıtımını yapacağımız kitapların yeni olmadıklarıdır. Genelde usul yeni çıkan kitapları tanıtmaktır. Bizi bu kitapları tanıtmaya iten temel neden, akademik önemlerine rağmen bu kitapların henüz Türkçeye kazandırılmamış olmalarıdır. Özellikle Beck'in sonradan yayınladığı bazı kitaplar (örneğin, "Siyasallığın İcadı" 1999) Türkçeye çevrilirken, Beck'e uluslar arası sosyal bilim camiasında haklı bir ün kazandıran "Risk Toplumu" kitabı Almanca aslının yayınlanmasından 20 yıl geçmesine rağmen bildiğim kadarıyla henüz Türkçe'de yoktur. Bu durumun nedeni veya nedenleri ayrı bir çalışmanın konusu olmakla beraber, şunu yazmadan da geçemeyeceğim. Yayıncılar herhalde risklerle, tehlikelerle yaşamaya alışık bir toplum olduğumuzdan risk toplumu kuramıyla ilgili bir kitabın Türk okuyucusuna cazip gelmeyeceğini düşünmüş olmalılar!

Yakın zamanlara kadar risk daha ziyade sigortacıların ve bilim adamlarının kullandığı teknik bir kavram olarak değerlendiriliyordu. Alman sosyal bilimci Ulrich Beck'in 1988'de yayınladığı "Risk Toplumu" kitabı riski temel bir sosyolojik kavram olarak yeniden canlandırdı. Beck'in kitabının 1992'de

¹ Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F., Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi.

Engin YILDIRIM

İngilizcesinin basılmasıyla risk toplumu önemli bir kuram olarak sosyal bilim sahnesinde yerini aldı.

İncelememizin esas konusunu Beck'in Risk Toplumu adlı kitabı oluştururken, Türkiye'nin bir deprem ülkesi olduğu ve bu afet karşısında büyük can ve mal kayıpları yaşadığı gerçeğini de düşünerek deprem riskiyle ilgili olarak Robert A. Stallings'in *Promoting Risk: Constructing the Earthquake Threat*, çalışmasını da burada ele alacağız.

Risk'in Doğuşu

Modernitenin zuhurundan önce insanoğlunun doğadan ve toplumsal yaşamdan kaynaklanan tehlikeler ve tehditler karşısında ana mücadele araçlarından biri sihir, büyü ve dinsel inançların bileşiminden oluşan inanç sistemleriydi. Bu şekilde insanlar tehlikelerle dolu bir dünyayı denetimleri altına alma yönünde ellerinden geleni yaptıklarına inanıyorlardı. Bunun ötesi ise kaderdi. Kontrol edilemeyen doğaüstü güçlerin belirlediği kader kavramından, insanlar tarafından denetlenebilir risk kavramına geçiş Batı'da düşüncenin akılcılaşmasıyla gerçekleşmiştir.

Risk fikrinin ortaya çıkışı on altı ve on yedinci yüzyıllara denk gelir ve ilk defa dünyanın dört tarafına gitmekte olan Batılı kâşiflerce kullanılmıştır (Lupton 1999: 5). Köken itibarıyla mekân'ı açıklayan Latince bir sözcük olan risk İngilizceye "bilinmeyen sulara yelken açmak" anlamında İspanyolca ya da Portekizce'den girmiştir. Ancak burada risk bir doğal olay olarak algılanıyordu ve içerdiği anlam insan sorumluluğu ve hatasını dışlamaktaydı. Daha sonra bankacılık ve yatırım alanına girerek borç verenlerle alanların yatırım kararlarının muhtemel sonuçlarının hesaplanmasını yansıtan bir yorumla zaman düzlemine taşınmış ve sonunda belirsizlik olduğu durumları da içeren geniş bir kapsama sahip olmuştur (Giddens, 2000: 36). Giddens riskten bahsederken geleneksel kültürlerde risk kavramının olmadığına dikkatimize çekerek riskin "geleceğini dine, geleneğe ya da doğanın azizliklerine bırakmak yerine kendisi belirlemek isteyen, değişime eğilimli" bir toplumun harekete geçirici dinamiği olduğunu vurgular (2000: 37-38). Yani risk geçmişe veya şimdiki zamana odaklı toplumsal yapılarda değil geleceğe odaklı toplumlarda ortaya çıkmaktadır. Gelecek merkezli bir zihniyet ileride ortaya çıkabilecek tehlike ve risk olasılıklarını düşünüp, bunları önlemeye veya en azından zararlarını azaltmaya çalışır.

Bilimsel yöntem ve akılcı düşünceyle dünya hakkında nesnel bilgiye ulaşılabilmesi düşüncesinden türeyen moderniteyle birlikte riskin anlamı ve kullanımı değişmeye başladı. Artık kötü olayları, tehlikeleri önlemek için bir şeyler yapılabileceği düşüncesinden hareket ediliyordu. Zaten Aydınlanma

düşüncesi de sosyal ve maddi gerçeklik hakkında bilgimiz arttıkça onları denetimimiz altına alabileceğimize inanmaktaydı.

Sanayileşme ve kentleşmenin yol açtığı toplumsal çalkantılarla mücadele etmenin yolunun bunlarla ilgili bilimsel araştırmalar yapmak olduğu düşüncesi sosyal bilimlerin ortaya çıkması sonucunu doğurdu. Sosyal bilimlerinde bilim olmaları hasebiyle temel bilimlerin yöntemlerini ve araçlarını kullanması beklenmekteydi. Sosyal bilimlere bir araç olarak hizmet etmek için de istatistik ve olasılık bilimi gelişmeye başladı. 18 yüzyılda risk kavramı bilimselleştirildi ve istatistiksel risk hesaplamaları sigortacılık endüstrisinin gelişmesine neden oldu (Lupton 1999: 7). Olasılık hesaplarıyla normu bulma ve nelerin bu normdan sapma olduğunu tespit etmek mümkün hale geldi. Bu sayede belirsiz, gelecekte ne olacağı kestirilemeyen, adeta kadere mahkûm bir dünya kontrol edilebilir ve yönetilebilir bir hale geldi.

Beck ve Risk Toplumu

Beck'e göre toplumsal değişme modernite öncesi, basit modernite ve düşününsel modernite olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Basit modernlik sanayi toplumunun gelişmesiyle özdeş olarak gözükürken, yeni düşününsel modernlik (*reflexive modernity*) risk toplumunun ortaya çıkışıyla eşanlamlıdır. Risk toplumu düşüncesine göre bilginin artması "imal edilmiş belirsizlikler" (*manufactured uncertainties*) yaratmaktadır. Aklın gücüne aşırı bir güven duyan Aydınlanma döneminin tersine risk toplumunda, uzmanların söylemlerine giderek artan bir güvensizlik vatandaşlar arasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Sanayi döneminden risk dönemine geçiş modernliğin arzu edilmeyen veya öngörülmeleyen bir sonucudur. Risk toplumu kendi etkilerine ve tehditlerine kör ve sağır olan modernleşme sürecinin bir sonucudur (Beck, 1994: 6). Risk modernleşmenin kendisi tarafından yaratılan güvensizlikler ve tehlikelerle sistematik biçimde mücadele etme şeklinde tanımlanabilir (Beck, 1992: 21). İleri modernlikte zenginliğin oluşması risk oluşmasını da beraberinde getiriyor. Marx ve Weber toplumsal olarak üretilen zenginliğin nasıl adil olmayan bir şekilde dağıldığı ve bunun meşrulaştırılması konularıyla ilgilenmiştir. Risk toplumunda ise modernleşme sonucu ortaya çıkan riskler ve tehlikeler nasıl önlenebilir, azaltılabilir ve denetim altında tutulabilir sorusu öne çıkmaktadır (Beck, 1992: 19). Modernlik öncesi dönemlerde risk cesaret ve macera ile özdeşleşmişti ve kişiseldi. Günümüzde ise risk kendi kendini tahribatla ilgili (Beck, 1992: 21).

Düşününsellik kavramı toplumun kendi kendisiyle yüzleşmesi, kendisini ve toplumsal kurumları sorgulaması anlamına gelmektedir. Modernleşme

Engin YILDIRIM

sürecinin neden olduğu tehditlerle sistematik olarak karşı karşıya gelmeyi risk olarak tanımlayan Beck bunun makro seviyedeki anlamlarının ötesinde güncel anlamları ve nasıl yorumlandığı üzerinde de durmaktadır. Beck'e göre dışsal risk geleneğin ya da doğanın sabitliklerinden kaynaklanmaktadır. Bu risk ile gelişmekte olan bilgilerimizin dünya üzerindeki etkisiyle yaratılan imal edilmiş risk arasında bir farklılık vardır. İmal edilmiş risk, karşılaşma konusunda çok az tarihsel deneyime sahip olduğumuz nükleer sızıntı ve küresel ısınma gibi risk durumlarını anlatır. Geleneksel toplumlarda ve sanayi toplumunda insanlar doğadan gelen risklerden dolayı kaygı duyuyorlardı. Ama yakın bir geçmişte "doğanın bize yapabileceklerinden daha az, bizim doğaya yapabileceklerimizden ise daha çok kaygı duymaya başladık" (Beck 1992: 46). Burada dışsal riskten imal edilmiş riskin baskısına doğru bir geçiş yaşanmaktadır.

Orijinal olarak 1994'de yayınlanan ama Türkçeye 1999'da çevrilen bir yazısında Beck güvensizlikler, tehditler ve afetlerin modern bir sorun olmadığına vurgu yaparak burada modern olan iki şeyin olduğunu iddia eder. Ekolojik, kimyasal ya da genetik mühendisliğiyle ilgili tehlikeler birtakım kararlar sonucunda ortaya çıkmaktadır; yani bunlardan kaynaklanan riskler, üzerinde denetim sağlamanın olanaksız olduğu doğa güçlerine, tanrılara atfedilip onların üzerlerine atılamaz. Aydınlanma sürecinin ortasında meydana gelen ve büyük can ve mal kaybına yol açan 1755 Lizbon depreminden sonra Avrupa'dan önemli feryatlar yükselmişti. Ama "Aydınlanmacılar Çernobil'deki nükleer santral faciasından sonra yapıldığı gibi mühendisleri, politikacıları ve sanayicileri değil de Tanrı'yı yargılamışlardı" (Beck 1999: 38).

Sınıf toplumları eşitlik fikrine bir dereceye kadar dayanmaktayken, risk toplumu için emniyet önemlidir. Eşitsiz ve gayri adil toplum yerini, emniyetli olmayan toplumun değer sistemine bırakmıştır. Eşitlik olumlu amaçlar ve çağrışımlar yaparken, risk toplumu negatif ve savunmacı bir anlayışa dayanmaktadır. Artık iyi bir şey sağlamaktan ziyade en kötüyü engellemeyi insanlar ve devletler hedeflemektedir. Risk toplumuyla beraber klasik sanayi toplumunun temel çelişkilerini oluşturan toplumsal nimetlerin paylaşımıyla ilgili olan çatışmalar, yerini toplum tarafından aynı anda yaratılan şerrin paylaşımına ilişkin tartışmalara bırakmaya başlar. Çevre sorunları, nükleer enerji ve diğer ileri teknolojilerin kullanılmasından kaynaklanan riskler modern toplumlarda önemli tartışma konularını oluşturmaktadır. Sınıf toplumunun "rüyası herkese pastadan ama az ama çok pay verebilmekken, risk toplumunun rüyası herkesi zehirlenmekten kurtarmaktır". Sınıf toplumunun hareket geçirici motifi "açım" iken risk toplumunun temel dürtüsü "korkuyorum" dur (Beck, 1992: 48-9).

Risk toplumu üç farklı ama birbiriyle ilişkili biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki modern sanayi toplumuyla doğa ve kültür kaynakları arasındaki ilişkidir. İkincisi toplumla kendisi tarafından yaratılan tehdit ve sorunlar arasındaki ilişkidir. Bu tehditler ve sorunlar toplumsal güvenliğin temellerini sarsar. Üçüncü olarak yaşam tarzları ile risk arasındaki ilişkidir (Beck, 1992: 51). Risk toplumunun bireyleri risk konusunda duyarlı ve bilinçlidir ve risklerle artık gündelik hayat içinde ilgilenirler. Tükettikleri yiyecekler, içecekler, soludukları hava gibi çevre ve yaşam koşulları günlük yaşamın bir parçası olarak risk taşımaktadır.

Beck'in risk yazınına yaptığı önemli bir katkı da bilimsel olarak ölçülebilen riski, halkın riske bakışını yansıtan algılanan sübjektif riskten ayırmasıdır. Yani bilim riskleri belirlerken halk riskleri algılar. Risk değerlendirme ve risk analizi ise doğal ve teknoloji kaynaklı tehlikeleri tanımlama, belirleme, ölçme ve değerlendirmeyi hedeflemektedir. Riskler kültürel olarak yapılanmaktadır. Siyasi güç, ekonomik çıkarlar ve örgütsel çıkarlar risk değerlendirmesini belirler. Risk değerlendirmesi bilimsel ölçütler içermekle beraber esas olan iktisadi ve siyasi değerlendirmelerdir (Beck 1992: 57). Risk belirlenmesi tanımı rasyonelken, risk algısı teknoloji düşmanlığı, akıldışılık veya en hafif tabiriyle cehalet olarak görülür. Riski tespit eden, değerlendiren uzmanların gözünde halkın çoğunluğu "birinci sınıf mühendislik öğrencileri gibidir; 'cahil, ama iyi niyetli' ". Dolayısıyla tüm nüfus henüz yeterli bilgiye sahip olamayan mühendislik öğrencileri gibi görülür. Bunlar "eninde sonunda uzmanların tanımlarını kabul edecek ve onların risklerle ilgili görüşlerine hak verecektir". (Beck 1992: 58).

Beck için bilimsel yaklaşım riski gözlem, ölçüm ve hesaplama gibi teknik yöntemlerle değerlendirmesi nedeniyle yararlı ve gerekli olmakla beraber, bilimsel gerçeklerin konuşlandırıldığı ve yorumlandığı kültürel ve siyasi ortam da önemlidir. Geleneksel toplumlarda kıtlık, kuraklık, doğal afetler ve savaşlar gibi sıkça görülen tehditler hesaplanamaz olarak nitelendirilmekteydi. Çünkü bunların dışsal ve doğaüstü güçlerden kaynaklandığına inanılmaktaydı. Sanayileşme ve modernleşme ile birlikte bu tehditler hesaplanabilir risklere dönüşmüştür. Modernist risk hesaplama biçimleri risk toplumunda başarısızlığa uğramıştır. Çünkü geç modern toplumun karşı karşıya kaldığı riskler bölgesel nitelikte olmamaları ve uzun dönemli etkilere sahip olmalarından ötürü kolaylıkla hesaplanamamaktadır. Küreselleşen bir risk ortamında modernitenin başlarında oluşturulan nedenselliğe dayanan sigorta sistemleri işlemez hale gelmektedir. Risk toplumu aşamasına toplumca üretilmiş olan tehlikeler güvence altına alabilirlik sınırını aştığı anda gelinir. Risk toplumunun göstergesi kişisel sigorta korunmasının bulunmaması, hatta sınaî, teknik bilimsel projelerin sigortalanamaz oluşlarıdır. Risk toplumu sigortalanabilirliğin ötesindedir

Engin YILDIRIM

(Beck, 1999: 42). Risk toplumunda düşünümselliğin varlığından dolayı uzman bilgisine artık çok da güvenilmez. Uzmanların belli bir durumla ilgili olarak ortadaki riskler konusunda yanıldıkları durumunda onlara duyulan güven azalır.

İnsanlar sosyal denetimden sosyal yapıların etkisinden kendilerini özgürleştirmekteler. Bireyler gittikçe artan bir şekilde uzman fikirlerindeki farklılıkların, çelişkilerin bilincindedirler. Uzmanların ürettiği bilgi artık dar akademik veya mesleki gruplarla sınırlı kalmamaktadır. Bireyler günlük eylemlerinde bunlara göre davranmakta ve olayları bunlara göre yorumlamaktadır. Bireyler artan oranda, birer uzman olan hizmet sunucularının en iyiyi ve doğruyu bildikleri iddiasını sorgulamaktadır.

Kültür ve ideoloji riskin toplumsal tanımlarını biçimlendirir. Risk nesnel bir gerçeklikten ziyade toplumsal ve grup değerlerini içeren kültürel bir olgu olarak görülebilir. Bireyin risk algısı toplumsal olarak oluştururlar. Riskin tanımlanmasında bilimin tekeli kırılmaktadır. Riskten etkilenen gruplar riskin nedenleri etkileri ve zarar gören taraflarla riski yaratan taraflar gibi konularda büyük görüş ayrılıkları ve birbiriyle çelişen çıkarlar vardır. Risk tanımlarının toplumsal etkileri bu tanımların bilimsel geçerliliğine bağlı değildir (Beck 1992: 32). Riskle ilgili gerçeklik nasıl oluşturuluyor? Bu da akla çıkar iktidar ve çatışma konularını getirmekte. Risk ve tehlike tanımları sosyal olarak inşa edilir. Örgütler, seçkinler uzmanlar teknolojiler arasında seçim yaparlar. Gerçekliğin resmi söylem tarafından inşası ile halk tarafından inşası arasında farklılıklar olabilir. Sınıf, cinsiyet ve etnik durum olarak riskin toplumsal dağılımı önemlidir.

Herkes giderek artan biçimde farklı toplumsal kimlikler, yaşam biçimleri, kanaatler ve gruplar ya da alt kültürler düzeni arasında seçim yapma riskini göze almak zorundadır. Yani, düşünümsellik sanayi toplumundaki toplumsal ve siyasi kurumlara ve örgütlere dayanan sınıf kültürü ve aile gibi "kollektif vicdan biçimlerine" son vermektedir toplumsal cinsiyet ve aile rollerini değiştirmektedir. Toplumsal sınıflara bağlılık gün geçtikçe zayıflamakta, insanlar aile ya da komşuluğun sağladığı geleneksel destek ağlarından kopmakta ve çalışma bir çatışma ve kimlik oluşumu olarak önemini kaybetmektedir. Bu geleneksizleşme bireyselleşmeyi arttırmaktadır. Bireyselleşmiş toplumda eşitsizlik ve bunun getirdiği sosyal ve siyasi sorunlar ortaya çıkmıştır (Beck, 1992: 88).

Risk dağılımında toplumsal gruplaşmalar ve sınıf önemlidir. Zenginlik toplumun üst katmanlarında toplanırken risk toplumun alt katmanlarında daha fazla yaygındır. Gelir durumu iyi tahsilli insanlar risk karşısında emniyet satın alabilirler. Risk korkusunun ticari değeri çok yüksektir.

Riskler potansiyel çapları ve yaygınlıkları açısından farklıdır bu nedenle etkilenen herkes aynı derecede ve aynı zamanda endişe duymak zorunda değildir. Risklerle mücadele etme sınıfları sınıfa göre değişmektedir. Sanayileşme ve risk toplumunun yan yana olduğu gelişmekte olan ülkelerde tercih daima zenginlik üretiminden yana kullanılmakta ancak bundan dolayı risk toplumunun buralarda da ortaya çıkması kaçınılmazdır. Görülebilir ihtiyaçların varlığı risk algısına galebe çalmaktadır (Beck 1992: 45). Risk toplumu geliştikçe riskten olumsuz etkilenenler ile ondan yarar sağlayanlar arasında çatışmada artmaktadır. Risk tanımlarını yapanlarla riskten etkilenenler arasındaki farklılıklar risk toplumunda sınıf toplumundan farklı olarak kısmi bir kutuplaşmaya neden olur. Çünkü risklerden herkes etkilenmektedir. Risk toplumu farklı sınıflardan bölgelerden yaş gruplarından insanları sivil toplum hareketleri olarak bir araya getirmektedir. (Beck 1992: 47).

Geleneksel toplumda risk esas olarak doğa güçlerinin müdahalesi ile tanımlanırken, modern toplumlarda riskleri azaltma amacına dönük olarak teknoloji vasıtasıyla insanların doğaya müdahalesi ve hükümet politikaları ve ekonomik faaliyetler aracılığıyla topluma müdahalesi önceden öngörülme ve denetimi zor olan tehlikelere yol açabilmektedir (Beck 1992). Bireylerin günlük hayatlarında karşılaştıkları sorunlar hükümetlerin denetiminin sınırlı gözüktüğü sosyo-ekonomik güçlerden kaynaklanmaktadır. Örneğin teknolojik yenilik veya dış rekabet işsizliğe neden olabilmektedir.

Beck'in risk toplumu yaklaşımına yöneltilebilecek en önemli eleştiri kanımca doğal afetlerden kaynaklanan riskler konusunu teğet geçmesidir. Bunun en önemli olası nedeni Beck'in afet araştırmaları olarak bilinen yazını ihmal etmesi olduğunu söyleyebiliriz. Eğer Beck bu yazın hakkında bilgili olsaydı deprem gibi doğal afetlerin de risk toplumu kavramsallaştırılması içinde yer almasının bir mahzuru olmadığını görebilirdi. Doğal afetler ve açlık gibi olaylar Beck'in risk anlayışından farklıdır. Ona göre bu tehlikeler teknolojik avantajlara odaklanan karar verme süreçlerine dayalı değildir. Buna karşı şunu söyleyebiliriz. Doğal afetlerde teknolojik felaketler kadar toplumsal mekanizmalarla, iktidar ilişkileri bağlantılıdır.

Doğal afetler gelişmiş batı toplumlarından ziyade gelişmekte olan ülkelerde önemli riskler yaratmaktadır. Buradan hareketle sadece batılı toplumları değil, gelişmekte olan toplumları da risk toplumu olarak nitelersek Beck'in kuramına herhalde fazla bir zarar vermemiş oluruz. Son tahlilde depremler ve benzeri tehlikeler doğal bir olay sonucunda ortaya çıkmakla beraber, onları afet haline dönüştüren siyasi, iktisadi ve toplumsal süreçlerdir. Kısacası bu tip afetlerde "imal edilmiş" risklerden sayılabilir.

Engin YILDIRIM

Deprem ve Risk

Bir “imal edilmiş” risk olarak deprem özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde önemli bir endişe kaynağını oluşturmaktadır. Deprem ve benzeri afetler sadece beklenmeyen doğa olayları sonucunda ortaya çıkan (jeo)fiziksel bir süreç olarak açıklanamaz. Afetler bir insan topluluğunun kendi fiziki çevresine nasıl uyum sağlayıp sağlayamadığının dair temel özellikleri gösterir ve doğa, toplum ve teknolojinin bir araya geldiği bir noktada bunların birbirleriyle olan etkileşimleri sonucunda ortaya çıkarlar. Deprem sadece can ve mal varlığımıza değil insan varlığıyla ilgili temel sorunlarla ilgili bir afettir. Doğal afetler geleceğimizi denetim altına alabileceğimiz konusunda bizde şüpheler uyandırmaktadır. Bütün kültürlerde böyle afetlerin neden olduğu konusunda açıklamalar vardır. Bu tip açıklamalar kaotik ve ne yapacağı kestirilemeyen kâinata düzen ve anlam verir.

Peki, uzmanlarca önemli bir risk kaynağı olarak değerlendirilen depremler acaba hak ettikleri toplumsal ilgiye mazhar oluyorlar mı? Başka bir deyişle, depremler çevre sorunları, trafik kazaları, suçlar gibi sosyal bir sorun olarak görülüyor mu? İşte bu soruya yanıt bulma çabasının yetkin bir örneğini Robert A. Stallings’in *Promoting Risk: Constructing the Earthquake Threat* adlı çalışmasında görüyoruz. Stallings, ABD bağlamında “binlerce kişiyi öldürecek, yaralayacak, milyonlarca dolar hasara yol açacak bir olay neden sosyal bir problem olarak benimsenmez” sorusuna sosyal inşacı bir yaklaşımla cevap bulmaya çalışmıştır (Stallings 1995: 2).

Depremler diğer sosyal sorunlarla karşılaştırıldığında daha az önemli gözükmektedir. Mesela Amerikan kamuoyu suçlarla mücadeleye daha fazla önem vermektedir. Suç bir sosyal sorun olarak görülürken yani bir depremde ölenlerin sayısı cinayete kurban gidenlerin veya trafik kazalarında ölenlerin sayıları yakın olmasına rağmen deprem sosyal bir sorun olarak görülmemektedir. Ancak, denetim altında olduğuna inanılan, alışık olduğumuz riskler (araba sürme gibi) daha kolay kabul edilir (Stallings 1995: 8).

Deprem konusunda çalışan uzmanların bir kısmı doğanın gelecekte nasıl davranabileceğinden çok insanların şu an ne yapmakta olduklarından endişe duymaktadırlar.. Sosyal problemler çok sayıda değişik yerde bulunan insanı etkilerken deprem sonrası şikâyetler olayın olduğu yerdeki insanlarla sınırlıdır. Kişilerin özel şikâyetleri vardır ve bu da sürekli bu konuyla uğraşan bir organizasyonun doğmasına engeldir Depremler sadece ülkenin belli bir kesimini etkilediği için yeteri kadar genel olmadığı için bir sorun olarak görülmez. Depremler insan denetimi dışında doğa olayı olarak

görülebileceği için yapacak bir şey yok gibi düşünülebilir. İnsanların kendi denetimleri altında olan suç veya işsizlik gibi değil.

Depremlerin neden sosyal sorun olarak görülmediğini Stallings aşağıdaki etmenlerle açıklamaktadır:

1. Deprem riskini vurgulayanlar mühendis, bilim adamı gibi gruplarla, bunların mesleki örgütleri siyasal anlamda, örneğin iş ve ticaret dünyası kadar güçlü değillerdir. Bu grupların siyasi lobi faaliyetleri zayıf ve etkisizdir. Afet zamanı hariç, bilim adamlarının medyada kendilerine yer bulmaları pek mümkün değildir.

2. İktisadi olarak zaten büyük zorluklar içerisinde olan insanlar, gelecekteki olası bir tehlikeye karşı hazırlanmaktansa, günlük anlamda geçimlerini sağlama telaşına düşmektedirler. Eğitim, sağlık vs. gibi alanlardaki sorunlarla insanlar her an karşı karşıya gelirken, büyük doğal afetlerle sık sık karşı karşıya kalınmamaktadır. İnsanlar afetlere karşı hazırlanma eğilimine pek girmezler. Bunun nedenleri arasında insanların afetin kendilerine değil başkalarının başına geleceğini inanma eğiliminde olmaları başta gelmektedir. Deprem, özel bir risk olarak değil, kamusal bir risk olarak algılanmaktadır. Deprem riski şimdiki zamandan ziyade geleceğe ait bir risk olduğundan sosyal bir sorun olarak pek görülmez. Ayrıca, ne yapılacağını bilememe ve ne kadar hazırlanırsa hazırlanırsın afet karşısında yapacak fazla bir şeyin olmadığı inancı da afetlerin sosyal bir sorun olarak algılanmasını zayıflatmaktadır.

3. Depremin büyüklüğü ile ilgili bilim adamları arasındaki görüş ayrılıklarının medyaya yansması, bilim konusunda zaten pek fazla bilgisi olmayan halkın kafasını daha da karıştırmıştır. Depremle ilgili ikaz ve tehdit bilgilerin değişik kaynaklardan aktarılması kafa karışıklığını daha da arttırmaktadır. Bu sorunun çözümünde bilim adamıyla halk arasında iletişimi sağlayacak bilim konusunda ihtisaslaşmış gazetecilerin varlığı yararlı olabilir.

4. Zengin, şehirli, eğitilmiş ve siyaseten aktif toplulukların afetlere daha hazırlıklı olduğu yapılan araştırmalarda ortaya konmuştur.

Bir şeyin sosyal bir sorun sayılabilmesi için o konuyu savunacak bir toplumsal hareketin varlığı şarttır. Deprem riskini vurgulayanlar mühendis, bürokrat, sosyal bilimci gibi gruplardır ama bunlar toplumsal güce sahip değildirler. Yani, doğrudan bu olayın içinde bulunan gruplardır. Karar verici ortamlara girip çıkmak ile karar vericileri etkilemek aynı şey değildir (Stallings 1995: 62-4). Riski öne çıkarma yeteneği o konunun sosyal bir sorun olarak görülmesini sağlayabilir

Engin YILDIRIM

Yeni akademik disiplinlerin uzmanlık alanlarının mesleklerin ve meslek kuruluşlarının ortaya çıkmasıyla deprem riskinin yeni özelliklerinin keşfedilmesi arasında bağlantı vardır Yeni ortaya çıkan bir grup kendi entelektüel otoritesini ne kadar sağlamlaştırırsa risk tanımını üzerindeki etkisi de o kadar büyük olacaktır (Stallings 1995: 116).

Deprem halkın çoğunluğu tarafından özel bir risk değil kamusal bir risk olarak algılanmaktadır. Deprem riski şimdiki zamandan ziyade geleceğe ait bir risk olduğundan sosyal bir sorun olarak görülmez. Kontrol edilemeyen gayri şahsi güçlerin denetimi altındaki bir alan olarak görülüyor. Eğer deprem, anlaşılmaz sadece doğa güçlerinin oyunu olarak görülüyorsa insan eyleminin olumsuzlukları azaltabileceğine inanılmaz. Stallings'e göre depreme iktisadi bir afet olarak yaklaşılması bunu azaltabilir (1997: 103). Böylece insanlar tedbir alabilir. Depremimi kişiselleştirmek gerekiyor. İktisadi tehdit olarak depremin görülmesi insanı devreye sokacaktır. Tehdidin şimdiki zamanı vurgulaması sağlanmalı. Afet ve riski insanlar farklı zamanlarda konuşlandırmaktadırlar. İkinci bir farklılık insanların onlar hakkında nasıl bilgi edindiklerinden kaynaklanmaktadır (Stallings 1997: 132). Afetler geçmişle ilgilidir. Olmuş bitmiş olaylardır. Doğrudan veya dolaylı bir şekilde afetlerle ilgili bilgileri öğrenmek mümkündür (Ne zaman, nerede oldu, kaç kişi öldü vs). Risk ise gelecekle ilgilidir ve olayın özellikleriyle ilgili önemli hususlar bilinmemektedir.

Kısacık Bir Sonuç

Tanıtmaya gayret ettiğimiz her iki kitap da günümüzde karşılaştığımız tehlikelerin artık esas olarak doğadan gelmediğine onun yerine sosyal "imal edilmiş belirsizliklerden" kaynaklandığını vurgulayarak sosyal bilimlere önemli katkılar sağlamıştır. Modernitenin geleneksizleştirici etkisi altında kalan toplumlarda risk geleceğe odaklı bir toplumsal yapının ana güdüleyici kavramlarından biri haline gelmiştir. Türkiye gibi moderniteyi tam anlamıyla yakalayamamış toplumlarda ise risk hak ettiği önemi henüz kazanamamıştır.

KAYNAKLAR

BECK U. (1994), "The Reinvention of Politics: Towards a Theory of Reflexive Modernization", *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*, Beck, U. A.Giddens ve S.Lash (der.), Cambridge: Polity, ss. 1-55.

GİDDENS, A. (2000), *Elimizden Kaçıp Giden Dünya*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Alfa.

LUPTON, Deborah, (1999), *Risk*, London: Routledge.